

על הקשר בין שירה לבין ביטחון, מוסר ומשפט

הדיון הנוקב והציבורי שערך נתן אלתרמן, המשורר הלאומי, בסוגיות של ביטחון, של מוסר ושל משפט מספק תובנות חשובות גם לאתגרי ימינו | על ספרו של מנחם פינקלשטיין, "הטור השביעי וטוהר הנשק - נתן אלתרמן על ביטחון, מוסר ומשפט", הוצאת הקיבוץ המאוחד, מהדורה שנייה, 2013, 286 עמודים

המשוררים הלאומיים, ועד היום טרם קם לו יורש. איננו יכולים להצביע על משורר ומבקר חברתי דומה בן הזמן הזה.

אלתרמן והטור השביעי

נתן אלתרמן הלך לעולמו לפני כ-45 שנים, ב-1970, אך דומה שדמותו והשפעתו לא עזבו את המרחב הציבורי הישראלי. כך, במשאל שנערך לפני עשור נבחר אלתרמן ברוב מוחץ למשורר הישראלי האהוב ביותר. בשנים האחרונות זוכים חובבי אלתרמן ליהנות מפריחה של כתיבה ושל דיונים עליו ועל יצירתו. בין השאר, ניתן להזכיר ביוגרפיה מקיפה ומרתקת שפירסם פרופסור דן לאור ואתר מקיף באינטרנט. ספרו של הפרקליט הצבאי הראשי (הפצ"ר) לשעבר, אלוף בדימוס ד"ר מנחם פינקלשטיין, מספק זווית ראייה ייחודית על יצירתו של אלתרמן, שבה שזורים שירה, ביטחון, מוסר ומשפט.

ספרו של הפרקליט הצבאי הראשי (הפצ"ר) לשעבר, אלוף בדימוס ד"ר מנחם פינקלשטיין, מספק זווית ראייה ייחודית על יצירתו של אלתרמן, שבה שזורים שירה, ביטחון, מוסר ומשפט

מתחילת 1943 ובמשך 24 שנים פירסם אלתרמן שירים ורשימות בעיתון "דבר" בימי שישי בחתימת "נתן א.". "הטור השביעי" הוא שם המדור שבו פורסמו הטורים, וזאת בשל מיקומם הקבוע בטור השביעי והאחרון של העמוד השני בעיתון. הפרסום הסדיר הפך את אלתרמן לדמות ציבורית והקנה לו מעמד שלכמותו לא זכה שום משורר עברי אחר, חוץ מאשר חיים נחמן ביאליק. לאורה של מדורת השבת הישראלית באותן השנים היה זה הטקסט הנקרא והמשפיע ביותר. אלתרמן הפך למשורר לאומי של תקומת ישראל, אולי אחרון

האיזון שבו פעל המשורר

פינקלשטיין אצר מתוך "הטור השביעי" אסופה של קטעים מרתקים, שעניינם ביטחון המדינה, טוהר הנשק והמשפט בצבא. ניתוח של ההקשר שבו נכתבו, של המסרים המוטבעים בהם ושל השפעתם מלמד על האיזון המורכב שבו פעל המשורר. אלתרמן ראה בצה"ל את הגורם המרכזי שהביא להקמת המדינה ואת הערובה להמשך קיומה. לצד ההערצה לצבא ולאנשיו הוא האמין בכל ליבו כי שמירה על רמה מוסרית גבוהה היא חיונית, וכי המטרה אינה מקדשת את כל האמצעים.

בהתאם לכך, כבר בשנים שלאחר מלחמת העצמאות הוא הוקיע התנהגות בלתי מוסרית, שימוש בכוח בלתי נחוץ וטיוח לשוני (מכבסת מילים) של המציאות. בראייתו, חוסן צבאי וחוסן מוסרי - חד הם. כשמפקדים וחילים פגעו, לדעתו, בערך של "טוהר הנשק", הגיב על כך בטורו השביעי. כתיבתו לא הייתה לגופו של אירוע בלבד. כפי שמפרט פינקלשטיין, המשורר יצא בטורים רבים - על פי רוב בסופם - מהפרט אל העיקרון וביקש להנחיל את הלקח הכללי ואת ההפשטה המושגית. בכתיבתו

את אלתרמן לדמות ציבורית והקנה לו מעמד שלכמותו לא זכה שום משורר עברי אחר, חוץ מאשר חיים נחמן ביאליק. לאורה של מדורת השבת הישראלית באותן השנים היה זה הטקסט הנקרא והמשפיע ביותר. אלתרמן הפך למשורר לאומי של תקומת ישראל, אולי אחרון

אל"ם שרון אפק
מפקד הקורס לפיקוד ולמטה "אפק".
לשעבר סגן הפרקליט הצבאי הראשי

ימים שבהם נורמות מתהוות

לטעמי, העיון בספר מעורר עניין רב גם היום. אלתרמן כתב בעשורים הראשונים של המדינה, שבמהלכם התהוו נורמות מוסריות ומשפטיות על רקע מלחמות וממשל צבאי. למשל, ניתן להניח שכתבתו על אירוע כפר-קאסם וההד הצבאי שפוררה תרמו ליצירת המבחן המפורסם של "הדגל השחור", שהוא סימן ההיכר לפקודה בלתי חוקית בעליל. בשנים שחלפו מאז השתנו פני המלחמה. הלחימה כיום שזורה בדילמות מבצעית, מוסריות ומשפטיות הנובעות בעיקר מהצורך להתמודד עם אויבים הפועלים מלב אוכלוסייה אזרחית ומסכנים אותה ביועין ובמכוון. התופעות האלה היו קיימות גם בעבר, אך הן הולכות ומתעצמות ויוצרות אתגרים חדשים ומורכבים מתמיד. נורמות וכללי פעולה חדשים מתהווים בשנים האחרונות תוך כדי לחימה. כפי שהוכיחה מערכת "צוק איתן", קברניטי הצבא נדרשים להכרעות קשות בהפעלת הכוח, שעיקרן באיזון שבין שיקולי ביטחון, מוסר ומשפט. העיון המודרך שמציע הספר באתגרי העבר ובהתמודדות עימם יכול להרחיב דעת ומחשבה גם בנוגע לאתגרי ההווה.

הביטוי הספרותי ככלי במערכת הצבאית

הספר מחדד את כוחו של הביטוי הספרותי לעורר חשיבה והפקת לקחים. פינקלשטיין כותב כי בהיותו הפצ"ר השתמש במסרים העולים משירתו הציבורית של אלתרמן במסגרת ההתייחסות הערכית והמשפטית לסוגיות שהובאו בפניו בזמן אמת. כך, בראשית שנות האלפיים, בעיצומם של ימי המלחמה בטרור, הסתייע בשירי הטור השביעי בדיאלוג שקיים עם מפקדים ועם גורמי משפט וממשל. צבי ענבר ז"ל, שהיה פצ"ר בשנות ה-70, סיפר כי הטור השביעי השפיע עליו בקבלו החלטות לעניין העמדה לדין של חיילים. פרופ' נילי כהן חתמה את דבריה בערב העיון במילים הבאות: "חייל היושב באוהלה של שירה מבין היטב שיש לשיר שירת הלל לא רק לכוח, אלא גם למגבלותיו". אכן, ניתן להניח כי אתגרי העתיד שבפני צה"ל ומפקדיו יוסיפו לחדד הן את חשיבות הכוח והן את הצורך לרסנו באופן מושכל.

סיכום

שירה וביטחון אינם שילוב טבעי ומובן מאליו. הספר מנתח, מנקודת ראות ייחודית, את האופן שבו התמודד אלתרמן עם היבטים ערכיים של פרשות ביטחוניות וכיצד השפיעה כתיבתו על הציבור ועל מקבלי החלטות. מאז נכתב הטור השביעי חלפו אומנם שנים רבות, אך הדילמות והתובנות העולות בספר יפות גם לימינו.

גילוי נאות: אל"ם אפק שימש בעבר עוזרו של אלוף פינקלשטיין והעיר על כתב היד של הספר טרם פרסומו.
ההערות למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגיליון.

ביקש לשאת מסר חינוכי הצופה אל פני העתיד. כך, למשל, בטורו מקיץ 1945 שכותרתו "מקרה פעוט" מוחה המשורר על התנהגות רעה של צעירים שנסעו ברכבת, וכשזו עצרה ליד טול-כרם, קפצו ממנה וגנבו אבטיחים. בטור קורא המשורר למעשה "שוד" ומדגיש כי אין מדובר בעניין זניח: "אם מטפחים אנו חזון גדולות אוטופי, גם בקטנות חובה לנגוע לפרקים. ואל נאמר שהמקרה הוא מיקרוסקופי... במיקרוסקופ, אחי, נגלים החיידקים". הלקח הכללי ברור: מי שיחריש נוכח "המקרה הפעוט", יתמודד בעתיד עם מעשים בלתי מוסריים חמורים בהרבה.

דוד ונתן

את כריכת הספר מעטר מכתבו של בן-גוריון לאלתרמן שנוסח בעקבות שירו המפורסם של המשורר "על זאת". רבות נכתב - באופן אוהד ובאופן ביקורתי - על היחסים שבין המנהיג לבין המשורר הלאומי. בערב עיון לכבוד הוצאת הספר הטעימה פרופ' נילי כהן כי היחסים המיוחדים שבין דוד בן-גוריון לנתן אלתרמן מהדהדים בעוצמה יחסים מיוחדים מהעבר - אלה שנקרמו בין דוד המלך לנתן הנביא. פרופ' כהן עומדת על כמה נקודות מפגש בין דוד ונתן התנ"כיים לבין מקביליהם המודרניים: ראשית, הקרבה המיוחדת בין איש הרוח העצמאי לבין המנהיג, שהפכה את כוח התוכחה של איש הרוח לאפקטיבי ולמשפיע; שנית, השימוש בספרות או בשירה על ידי איש הרוח כדי להעצים את הלקח שעל המנהיג להפיק; שלישית, השאיפה של איש הרוח להנחיל למנהיג ולעמו נורמות המושתתות על מוסר של החובה, או, במילים אחרות, נורמות שהחוק מצווה לקיים.

המשפט אינו חזות הכול

אלתרמן ייחס חשיבות למשפט, אך היטיב גם להבין כי המשפט אינו חזות הכול. בשירו החרוף "תחום המשולש", שנכתב לאחר אירוע כפר קאסם, עמד על כך שההליך המשפטי הוא תנאי בסיסי אך אינו תנאי מספיק. בראייתו, תהיה זו תקלה גדולה אם הציבור יסתפק רק בביור המשפטי ויימנע מדיון ערכי-מוסרי נוכח אירועים משמעותיים. בכך, כמו בתחומים רבים אחרים, ראה אלתרמן את הנולד. כבימיו גם היום יש להיזהר לא רק מההתנערות מהמשפט, אלא גם מההשתעבדות לו.

פינקלשטיין כותב כי בהיותו הפצ"ר השתמש במסרים העולים משירתו הציבורית של אלתרמן במסגרת ההתייחסות הערכית והמשפטית לסוגיות שהובאו בפניו בזמן אמת